

megfogja a darab szellemét. Ezúttal Lovassy Klára is zavartalanul jó volt. Beszédmódja az ilyenfajta szerepekben nem hamisítja meg a figurát.

* *

Mire e sorok megjelennek, a színház két másik prózai újdonságot is bemutatott, Bókai János: *Hazudj nekem!* és Bényi Adorján: *A Milliomos c. színjátékait.* E két színpadi műnek szintén van köze az irodalomhoz. Szerzőik a magas irodalom ízlésén és technikáján nevelkedett színpadi írók: az ízlésnek, technikának és a lélektan- nak teljes birtokában, a kiszámított színpadi hatás mellett szerencsésen tudnak érvényesíteni költői hatásokat is. Ez ugyan Bényi Adorjánról ezúttal alig mondható el, a Milliomos telve van olcsó hatásokkal, lélektanilag hiányosságokat mutat és szerkezete is egyenletlen, terjedős. Előadása azonban ennek ellenére is nyereség a szegedi közönség

számára, amely az utóbbi időben újra érezni kezdi, milyen az eleven, jobb irányú színház. Bókai színjátékának bemutatását Somlay Artúr vendéggátéka tette ünnepesebbé, mellette a szegedi együttesből, Sándor Iza és Somogyváry emelkedtek ki. A milliomos előadásának érdekességét pedig Komlós Juci tudatos színészi játéka jelentette.

* *

Általában a színháznak a napisajtóval való kritikai harcából úgy látszik, hogy a Városi Színház igazgatója jó akaratú vezető és szívesen hallgat a jóindulatú, javítást célzó bírálatra, de még egészségesebb lenne, ha ez a szélesebb látókörral rendelkező, invenziós kritikai szemlélet a színház vezetőségén belül érvényesülne.

SZASZ KÁROLY.

Németh László: A másik mester

Mit érezhettek a francia olvasók, amikor néhány éves időközökben egymás után vehették kezükbe a „temps perdu“ újabb és újabb kötetit? Azt hisszük, nem jelentett nekik annyit (még az újdonság- ingert hajhászó inyenceknek sem), mint nekünk az Utolsó Kísérlet egy-egy új kötete. Nekik csak irodalmi örömet jelentett, esetleg csodálkozhattak merészségén, „ezer- egyéjszakai“ gazagságán, de nem jelenthette létkérdések megválaszolását, mint nekünk Németh László műve. Nem tudom, ki vezette el az Utolsó Kísérlet íróját, „magyar Proust“-nak, rosszul cselekedett, mert két antipolust próbált összekapcsolni, úgy, hogy ez az egymás mellé állítása a magyar írók „egyszerre utánozóvá fokozza le, „dekadenssé“ is, ami egyben hiányát jelenti a prousti genialitásnak, mely dekadens voltáért is bocsánatot érdemel, ha ugyan a prousti műnek szüksége van akármilyen „bocsánatra.“

Nem, Németh László műve Proust ellenpólusa. A hanyatló nyugattal szemben a magára talált középeurópai szellemiség alkotása. A hihetetlenül egoista és önző prousti világgal szemben a műben kikristályosodott közösségi érzés. Az Utolsó Kísérlet most megjelent része, a Másik Mester magánügyet mond el, egy nagy szerelmet, mégis e szerelem körül jó és rossz démonainak egész légiója kering, s harcol Jó Péter lelkéért, Jó Péterért, aki úgy egy a magyarsággal, mint ahogy német volt Faust.

A Másik Mester remek bizonyítója annak, hogy egy kis nép írója nem lehet egoista. (Ne érezzünk feltétlenül pejoratív jelentést ebben a szóban, hiszen a művészi alkotás legtöbbször annyira az individuális műve, hogy szinte önzés, ami létrehozta!) A magyarság legnagyobbjai bizonyítják a tételt, egy Zrínyi, Berzsenyi, Csokonai, Petőfi, s a legönzőbb magyar Ady, akinek végtelen önimádata tulajdonképpen fájának szerelme volt. Ilyen Németh László egész munkássága. Egy európai méretű s európai műveltségű koponya, (milyen ritka nálunk együtt ez a két adottság!) mely ismeri és tudja saját értékét, egy pillanatra sem lehet magáé, s mikor szinte mindenben csalódik, csak magának kezd egy utolsó kísérletbe: fiatalságunk legjavanak lesz a mestere. Ebben az új könyvben, mely csak regény, fikció szerelmi történet, — milyen messze áll a ma divatos népi irodalomtól — ad annyi tanítást, mint egy-egy tanulmánykötet, vagy napjaink akármely problémafeltáró „kiáltvány-regénye.“

Igaz, nem könnyű olvasmány. Hosszú, hosszú bekezdések, minden jel nélkül. Ijesztően tömör nyelv: Keményre emlékeztet. De nagy örömet jelent annak, aki vállalja a fáradságot, vagy akinek nem okoz nehézséget az a mondanivalóktól súlyos nyelv. (Aki régi íróinkat szokták lapozgatni, vagy akik már

gimnázista korukban megszerették Németh írásait, megszokhatták s megtanulhatták gondolatfűzését, mely csak szokatlan, mert tömören magyar.) Meg kellene már egyszer határoznunk, miben áll Németh különleges analitikai módszere. Ismét egy vonás, melyben annyira más, mint Proust. Proust csak mesél, Németh mindig céltudatos, és minden eseményt értelmez. Ha leír egy mozdulatot, egy-egy hangletést, mindjárt meg is magyarázza, Sokszor féloldal egy szónak. Sok magyar és külföldi regényt olvastunk, a jellemzésnek nem egy remekét figyelhettük meg: individuálpszichológiai, pszichoanalitikai módszereket, a tudatalatti kutatást, action gratuitokat, és megmagyarázatlan cselekedeteket magyarázatát, de Németh módszerét, ha nem is legjobbnak, egyedülállónak ismertük meg. Nemcsak megéretteti a dolgokat, meg is magyarázza, de nem az író szemével, hanem szereplőjével. A szerelők egy-egy félmondatot mondanak egymásnak. S az író négy-öt mondatban megmagyarázza, hogy mit érezhetett ki a másik ebből a mondatból. Lássunk egy egészen találmóra kiragadott kis példát. Egy orvosprofesszor beszél: *A „völegény úr“ majd lesz szíves kimenni.* (Ez volt a mondat, és most az író megmagyarázza.) *Ez a völegény úr: ez volt az első ítélet Péteren. Az a babusgató, gyerekséggató „elbántunk mi már“ (ezt előbb mondta a professzor) s utána a csípős „völegény úr“ megmondta, kit tart ő (mármint a professzor) lelkiismeretlen fráternek s kit szánandó áldozatnak. De milyen boldoggá tette Pétert ez a néma leszidás is. Hisz ebben az is benne volt, hogy Tusit nem szabad bajnak élni. Ugy-ugy Mader tanár úr: Jó Péter a disznó; mondjon vastagabbat, csak őrajta segítsen...“* Ime, két szó és ami hozzáfűződik. Egy professzor ítéletet mond egy fiatalemberen, megéretteti, hogy segíteni akar egy lánynon, s ezzel örömet szerez völegényének, aki úgy érzi, disznónak is joggal nevezhetné a professzor.

Kis dolgok értelmezése, megmagyarázása, az a könyv egyik legnagyobb értéke. A másik, néhány tanulmány, melyért talán a regény egész „fikciórésze“ íródott, a vallásos érzésről, magyarságról, szerelemről. A regény, mint egy mítosz igazolja ezeket a tanulmánylapokat.

A „Kocsik Szeptemberben“, „Alsóvárosi Búcsú“, „Szeraj fogadónap“ után most a Másik Mester is megjelent. Ahogy a földből lassan kiemelkedik egy hatalmas épület, ahogy elképzeljük a kész művet, talán igazabb gyönyörűség ez, mint a befejezett alkotás szemlélete. Már láttuk a terveket is, s a lassan felfelé növvő részeket próbáljuk elhelyezni az egész képben. A tervet ismerjük a „Téli hadjárat“-ból s most, hogy a Másik Mestert is végigolvastuk, megdöbbszünk, hogy ez a magában is rendkívüli értéket

zött: a versek gyengességükben is sokkal önállóbbak, semhogy biztosítani tudnák a kötet összetartó gerendázatát. Ezekből a versekből messze kimagaslik a „Holt-Tisza“? talán az egyetlen igazán művészi alkotás.

Az alkalmi színezetű és személyekhez szóló verseken kívül azonban van ennek a kötetnek egy tagadhatatlan érdekessége: a lírai szövejtés, illetve költői etimológia. Nem új dolog a magyar irodalomban, hogy író vagy költő komolyabban belemélyed a maga művészi nyersanyagának, a nyelvnek a rejtelmeibe, de az, amit Erdélyi művel, napjainkban minden esetre igen feltűnő. Nyelvszemlélete és szövejtő eljárása romantikus, horváthistvános, kicsit kokárdásan lelkesedő. A vakmerő föltevéseken túl egy-két babona, egy-két szólás, mint az ősi lunáris kultusz megfoghatatlan maradványa, vagy egy szertehullott mítosz töredéke az, amire ezek a versek támaszkodnak. Ez a szövejtés csupán ötlet, lelemény, játék: művészi felelőtlenység. Kár, hogy megelőzte ezt a lírai megoldást az *Ardeli szép hold* hangosabb és nagyobbigenyű tudományossága. A prózai mű tévedéseit a kritika hamarabb átlátta, ez a verses elemzés azonban kicsúszik a tudós kategóriáiból, feloldódik benne a szabály me-revsége: költői mű lesz a nyelvészkedésből az esztétikai elvek rovására: — nyelvtudományi szempontból bizarr ötletek, verstani szempontból merev okoskodások. De talán nem is a szövejtés van ezekben a versekben a hangsúly, hanem az újfajta lehetőségekre bukkant költő magatartásán. Alámerül a naív hitvilág — ma már kissé híg — ősi vizeiben és vállalva a megoldás mosolyszerűségét, belülről látatja a titkok forrásait, belső szemléltetése lélekelteti az euráziai lélek ősi távlatait. Az eredmény még igen kezdetleges, a kritika azonban vár: — nem hamarkodhatjuk el a vég-ső ítéletet.

A kötet olvasása közben mégis önkéntelenül eszünkbe jut a harmincas-évek Erdélyi-kritikáinak jóslata: — mekkora elbeszélő lesz Erdélyiből, ha a lírában kiírja magát s meghiggad!... *A Villám és virág* arra mutat, hogy a költő új területet keres... Miért teszi ezt a nyelvtudomány „egér-farkainak“, a szavaknak a szűk korlátai között, mért nem fordul a „Három-fejsze“ biztosabb, szebb, csálhatatlanabb irányába?...

KUN-MOLNÁR SANDOR.

ERDÉLYI JÓZSEF:

VILLÁM ÉS VIRÁG

A Szegedi Híd olvasóit egy ízben már tájékoztattuk Erdélyi József költészetéről. A költő nem régiben új kötettel lepte meg olvasóit, *Villám és virág* címen, melyben többnyire alkalmi verseit, vagy egy-egy személyhez intézett költeményeit gyűjtötte egybe. Ha a kisebb verseket olvassuk, valami kellemetlen posthumus-ízt érzünk a gengén szerkesztett rigmusok kö-

Im szólok magamhoz

Ne vérezz jövőt ígérő ígéken,
Bolondos fiú te, maradj csak csendben,
Nincs értelme, hogy újra-újra lázadj;
Nem születél te, hidd el, messiásnak.

Lápon fogantál és anyás Király-hegy
Adta rád csókját, s mellé az ütletet
Hazádnak tájai, lármas Budapest,
S álmaid nyeseje, megszédült Szeged.

Tünt holnapoknak morzsás maradéka
Csak seprűvé lett már borodnak alján,
Dühödben hogyha meg is rázod néha,
Látod, törött színe zavaros, halbány.

Szegd le a fejed és a rendet tiszteld,
Ez az időtlen idők bús sora,
Talán még benned kondul majd erőset
A fáradt ősök néma ostora.

Igédet, a mélyről feltörőket
El nem koptatja millió torok,
S hogyha az élők nem is értenék meg,
De a temetők gyomra felmorog.

ZEMPLÉNI FODOR JÓZSEF.